

ARRECENDOS PÚNICOS: UN NOVO ANACO DE ARÍBALOS NO CASTRO GRANDE DE NEIXÓN (BOIRO, A CORUÑA).¹

PUNIC SCENTS: A NEW FRAGMENT OF ARYBALLOS FROM THE CASTRO GRANDE DE NEIXÓN HILLFORT (BOIRO, A CORUÑA).

XURXO M. AYÁN VILA
(IEGPS, CSIC-XuGa)

RAFAEL M^a. RODRÍGUEZ MARTÍNEZ
(Excma. Deputación de Pontevedra)

LEONARDO GONZÁLEZ PÉREZ
(Alicerce S.L.)

ALFREDO GONZÁLEZ RUIBAL
(Universidad Complutense de Madrid)

Resumen

Presentamos en este pequeño artículo un fragmento de aríbalos documentado en la campaña 2007 de excavaciones arqueológicas en el Castro Grande de Neixón (Boiro, A Coruña). El estudio de la pieza engloba una reflexión sobre el contexto historiográfico de la investigación actual así como la recepción e impacto mediático del hallazgo, una reseña del contexto estratigráfico en el conjunto del recinto superior del yacimiento, así como una serie de apuntes sobre el comercio púnico en el NW en la segunda Edad del Hierro.

Palabras Clave

Edad del Hierro, castro, aríbalos, comercio púnico.

Abstract

This article presents the finding from a Punic fragment of aryballos in the hillfort of Castro Grande de Neixón (Boiro, A Coruña). The study of the piece is divided into four parts: a critical historiographical analysis of current archaeological research in Galicia, the impact of the find in mass media, a review of the stratigraphic context in which the fragment of glass appeared, and some notes on the Punic trade in the North West of the Iberian Peninsula during the 2nd Iron Age.

Keywords

Iron Age, hillfort, aryballos, punic trade.

¹ Versión definitiva do artigo remitida a CEG o 25 de abril de 2008.

Hay sitios que convocan extrañas fuerzas. Y uno se siente amarrado a ellos por un vínculo de eternidad, de reconocimiento, de secreta veneración. Esa energía telúrica que emana la tierra puede que esté tan solo en el corazón del hombre, que nunca haya un ingenio mecánico que la pueda medir. Puede. Y puede ser también que el trabajo del hombre, generación tras generación, vaya construyendo esos pequeños centros del universo: una capilla en un cueto, una playa en la distancia, un jardín a la orilla del río Huang donde Li Po y Tu Fu sellaron en un poema una eterna amistad. Un árbol, una roca o una fuente pueden ser un templo si el trabajo humano los dignifica.

Xuan Bello: *Historia Universal de Paniceiros*

O OBXECTO COMO OBXECTO DE ESTUDO: OS ARÍBALOS NEIXONENSES COMO REFERENTES ICÓNICO-XERACIONAIS DA ARQUEOLOXÍA GALEGA.

A historia da Arqueoloxía galega está aínda por facer, unha historia que debulle criticamente o discurso de saber-poder xerado sobre o pasado pola elites intelectuais e académicas do noso país, unha historia que aplique a crítica historiográfica e marcos teóricos de caste sociolóxica como a teoría dos campos sociais de P. Bourdieu ao gremio arqueolóxico do NW (Marín 2005). Nos últimos anos temos desenvolto diferentes achegas dende esta óptica que concibe a Arqueoloxía como unha práctica social no presente, como unha práctica política, inserida en redes de poder e de coñecemento (Ayán 2005a, 2006, 2008; González Ruibal 2006-2007: 30-60). Unha análise da traxectoria do saber arqueolóxico galego evidencia claramente tres fenómenos demostrables obxectivamente:

1. As aparentes rupturas epistemolóxicas agochan un continuismo historiográfico claro e obedecen a procesos de reafirmación xeracional, non de avance do coñecemento.
2. O predominio dun metadiscurso baseado na oralidade como ferramenta de transmisión do coñecemento. A fobia á reflexión teórica acompañase dunha alerxa aos medios escritos, á publicación como medio de divulgación propio da actividade científica.
3. A naturalización dunha serie de ideas sobre o pasado protohistórico que pasan a seren patrimonializadas pola maioría do gremio arqueolóxico *galaico-minhoto*. Este doble proceso de naturalización/patrimonialización vai collido da man dunha mitificación irracional de obxectos, xacementos e individuos.

Un exemplo paradigmático desta dinámica é a estratexia mantida pola xeración formada na década de 1960 (a autoalcumada “Nova Arqueoloxía galega”) que sempre se gabou de ter iniciado unha renovación metodolóxica científica na arqueo-

loxía de campo con escavacións sistemáticas e rigorosas. Os avances na investigación eran un resultado directo desta mellora nas escavacións que permitían afondar en novas problemáticas históricas, coma a orixe dos castros ou o impacto do comercio mediterráneo. Obxectos como o fragmento de cerámica Alpiarça atopado no recinto superior de Castromao, “o primeiro descuberto en Galicia” (Calo 1993: 55) ou o aríballo de vidro púnico policromado de O Neixón (Maluquer 1975: 144; Acuña 1977: 250; Calo 1993: 57) convertíanse en auténticos referentes icónicos dun discurso mitificador da nova práctica arqueolóxica que sacralizaba o carácter emblemático de determinados xacementos. Velaí a coñecida reflexión de Maluquer de Motes nas *I Jornadas de Metodología Aplicada de las Ciencias Históricas*, fito historiográfico sobranceiro celebrado en Santiago en 1973 (1975: 144): “En primer lugar la práctica de nuevas excavaciones en yacimientos bien elegidos es clave para la resolución de muchos problemas. Véase si no el éxito de las excavaciones de la Universidad de Santiago en el Castro pequeño [sic] de Neixón, cuyo interés para el desarrollo de la metalurgia del bronce era bien conocido y como ha podido documentarse algo tan interesante como la presencia de mercancías fenicias del siglo VI (aryballos) de pasta vítreas. Por primera vez de modo directo e indudable obtenemos

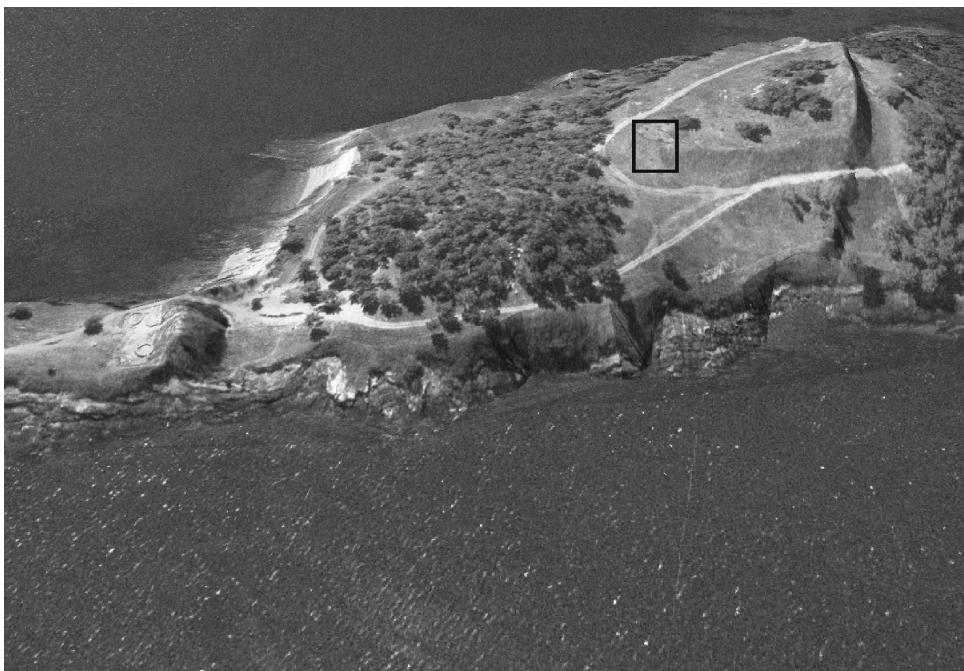

Figura 1: Modelo dixital de elevacións recuberto con orto-foto aérea dos Castros de Neixón (o cadrado marca a ubicación do sector 02).

la confirmación de la presencia de mercaderes mediterráneos en el extremo NO, es decir, que en realidad tenemos la primera prueba de verdaderas navegaciones y la seguridad de que la concentración de depósitos de bronces en las áreas costeras responde a una verdadera comercialización del metal gallego”.

A grande relevancia arqueolóxica deste tipo de pezas mantívose no discurso sobre a Protohistoria galega pero sempre formando parte de relatos orais e nunca de publicacións. Esta ausencia de información acompañouse, ás veces, da propia desaparición física do obxecto. Así pois, podemos levar a cabo todo un traballo de Historia Oral co gallo de reconstruí-la traxectoria vital do aríbalos de Neixón. Para iso contamos con referencias orais de escavadores nas campañas dos anos 70, de referencias indirectas, de confidencias en pasillos de congresos... Todos estes datos permítennos elaborar un posible relato, unha reconstrución plausible desa peza dende o seu descubrimento. Seica cando apareceu o escavador que o topou desbotouno pensando que era un anaco de vidro catalán do século XVIII; seica o catedrático Balil pasaba por alí e salvou do seu destino na escombreira ao aríbalos; seica se lavou no baño do Restaurante-Marisquería Casa Pachín; seica chegou a formar parte das vitrinas que decoraban o despacho do decanato da Facultade de Xeografía e Historia, sorte que non correrón mancheas de carbóns, de moluscos², de artefactos metálicos, de escouras e cerámicas³. O aríbalos remitía a unha realidade prestixiosa (as culturas civilizadas do Mediterráneo), solucionaba problemas históricos e demostraba positivamente a influencia mediteránea na chamada, daquela, *cultura castrexa*. O capital simbólico conferido pola arqueoloxía académica e o predominio dunha perspectiva propia da Arqueoloxía Clásica (González García 2007: 74-8) explicarían que rematase decorando o despacho do decano dunha Facultade, formando parte de toda unha escenografía do saber-poder académico. Todo un exemplo de como a Arqueoloxía é unha práctica social no presente, que acota, cingue, privilexia e marxina o rexistro arqueolóxico en función dos paradigmas vixentes, da axenda do momento, dos intereses políticos. Unha realidade que se alonxa dese falso enfoque científico e positivista do que facía gala Maluquer de Motes.

Eran outros tempos, non tan lonxanos, dabondo perto de nós como para ter influído na percepción das novas xeracións de arqueólogos. Cómpre facer autocríptica. Así, por exemplo, os catro autores firmantes deste texto, nados a mediados dos

² De mostras malacolóxicas das intervencións no Castro Pequeno dos anos 70 aparecen referencias en traballos posteriores (Vázquez Varela *et al.*, 1993; Troncoso *et al.*, 1995/96).

³ Unha análise tipolóxica da cerámica exhumada no Castro Pequeno e no Castro Grande pódese ver en Rey 1992.

anos 70, compartimos o carácter mítico de determinados xacementos ao longo da nosa formación universitaria. Sitos como Dombate, Neixón ou A Lanzada seguían mantendo incólume, na segunda metade da década de 1990, o seu capital simbólico para a investigación galega. O Neixón, en concreto, viña sendo un deses sitios vencellado ás orixes da *cultura castrexoa* (Acuña Castroviejo 1977: 250; Romero Masiá 1976: 9), o modelo-tipo de *castro marítimo* (Peña Santos 2003: 128), ás relacións co Mediterráneo (Suárez e Fariña 1990: 330, n.p. 67), un xacemento mítico dentro da traxectoria da Arqueoloxía galeguista (Ayán 2005a). Unha confluencia de factores, uns condicionantes que marcaron a nova xeira de intervencións nos Castros de Neixón dende 2003. O noso equipo de traballo tentou maximizar ese capital simbólico, esa prestixiosa traxectoria (todos sabemos que hai *xacementos moi agradecidos*) que se viu confirmada por novos achados. Novamente, de entre eles, o que máis trascendencia mediática tivo, con diferenza, foi o anaco de aríbalos recuperado na campaña de 2007, que presentamos neste artigo.

Figura 2: Un exemplo do impacto mediático do achado do anaco de aríbalos na campaña 2007.

Un rápido percorrido polas referencias de prensa sobre as escavacións de Neixón no período 2003-2007 amosa claramente o tremendo impacto mediático deste anaco de perfumario. Ao longo deste período, o noso equipo valeuse de catro medios para dar a coñecer os avances nas nosas investigacións: 1. o gabinete de prensa do CSIC en Galicia; 2. actividades da Semana da Ciencia; 3. diferentes charlas, conferencias e presentacións en Boiro e Santiago; e 4. o blog do proxecto, creado en xuño de 2007, www.neixon.blogspot.com. Dentro desta estratexia de investigación, unhas novas sempre tiveron máis presencia ca outras; neste proceso de difusión das noticias, o noso equipo de traballo atopouse á marxe. Con isto queremos dicir que a recepción (*sensu* González et al. 2007) e impacto⁴ do achado do novo anaco de aríbalos foi unha nova especialmente promocionada polos medios de comunicación, que trascendeu a escala local e autonómica. Durante anos anteriores trascendera o papel de Neixón no intercambio comercial co Mediterráneo, de aí que por exemplo, “Farrapos de Seda” pasase a formar parte dunha nova aventura d’Os Barbanzóns de Pepe Carreiro.

O OBXECTO NO SEU CONTEXTO ESTRATIGRÁFICO: NIVEIS DE OCUPACIÓN DA 2ª IDADE DO FERRO NO RECINTO SUPERIOR DO CASTRO GRANDE.

As intervencións desenvoltas no Castro Grande polo noso equipo de traballo desde 2003 fornecen evidencias sólidas para caracteriza-lo primeiro nivel de ocupación dese espazo monumental (Ayán et al. 2007). A secuencia estratigráfica amórase de xeito más claro no sector 02, que ocupa a zona vencellada co acceso SE ao recinto superior do Castro Grande. A este respecto, non documentamos restos habitacionais senón un conxunto de 13 estruturas escavadas no sustrato rochoso que, a nivel formal, responden ao tipo de foxas de almacenaxe coñecidas para outros períodos da Prehistoria recente e da Protohistoria do NW (Ayán e Parcero 2007). En liñas xerais, estas estruturas non presentan unha complicada estratigrafía, rexitrándose na meirande parte delas un ou dous depósitos de recheo. O selado definitivo das foxas concretouse, na súa meirande parte, coa deposición dunha capa de pedras, reproducindo en pranta a forma orixinal da foxa.

⁴ A noticia apareceu, entre outras, nas edicións dixitais e impresas de El Correo Gallego, El Faro de Vigo, La Región, El Progreso, La Opinión, El Correo de Zamora, Diario de Mallorca, en tódalas edicións de La Voz de Galicia e na edición galega de El País. Asemade, a noticia deu lugar a entrevistas no programa SER Curiosos da Cadena SER, en COPE Barbanza e Onda Regional de Murcia. Non citamos aquí a grande cantidade de blogs, páxinas institucionais e xornais electrónicos que se fixeron eco da noticia.

Resulta evidente a total coherencia dos materiales rexistrados no interior das foxas, remitíndonos a un momento claro da Fase II do mundo castrexo (séculos IV-II a. C.). Asignamos esta cronoloxía ao momento de uso e/ou amortización das foxas basándonos nas siguientes evidencias. En primeiro lugar, pola cronoloxía relativa fornecida pola cerámica castrexa. Deste xeito, documentamos formas prototípicas dese período para a zona das Rías Baixas, coma os bordos tipo Corredoiras, os bordos arestados tipo Cíes, as xerras e ólas Toralla e incluso algúns bordos protoarestados e bordo recto tipo Neixón Pequeno. En segundo lugar, a cronoloxía relativa fornecida pola cerámica de importación ibero-púnica apunta na mesma dirección, resultando de especial relevancia a xerriña documentada na foxa 7 (*vid. infra*).

Finalmente, as datacóns radiométricas⁵ de dúas mostras de carbón seleccionadas do interior das foxas 7 e 13 efectuadas polo *Angström Laboratory* da Universidade de Uppsala (Suecia) nos remiten a ese período (Táboa 1).

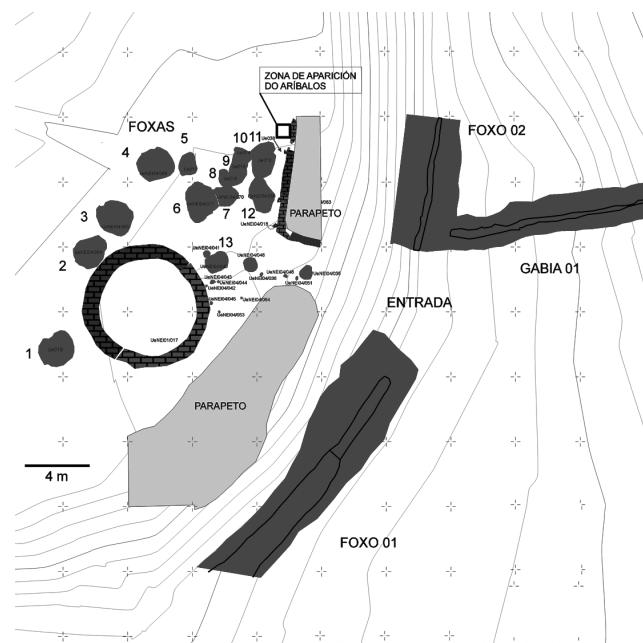

Figura 3: Conxunto de foxas exhumado no sector 02. Ao primeiro nivel de ocupación corresponden as foxas e mailos foxos que cinguen a entrada SE. Nunha segunda fase construtiva érguese o parapeto.

⁵ As datacóns foron calibradas empregando o programa de calibración radiocarbónica de Stuiver *et al.*, 1998.

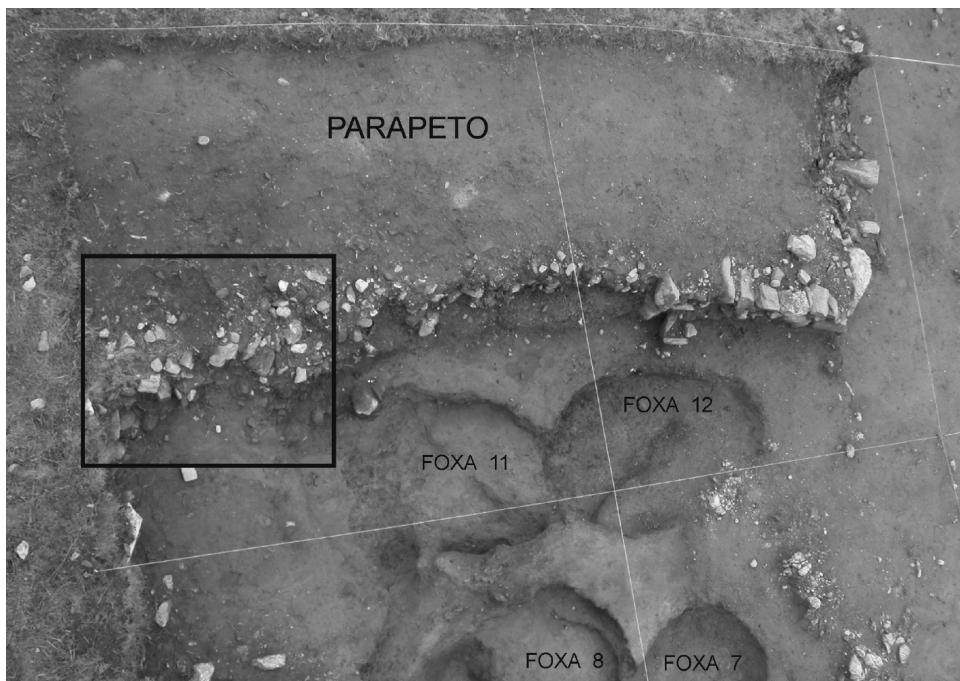

Figura 4: Vista cenital da zona de aparición do aríbalos: foxas escavadas no xabre, parapeto e muro de contención, previamente aos traballos de restitución e consolidación.

Nº MATRÍCULA	MOSTRA	CONTEXTO	C ¹⁴	CALIBRACIÓN A 2 SIGMAS
Ua-34409	MU060824J01	Carbón no interior da foxa 13 (UENEI04025)	2 235 ± 35 BP	Cal BC 329-204
Ua-34410	MU060829J04	Carbón no interior da foxa 7 (UENEI04058)	2 110 ± 35 BP	Cal BC 206-43

Táboa 1: Datacóns de Carbono 14 das foxas. Intervalos calibrados a dúas sigmas.

Estratigraficamente se demostra que o momento de uso destas estruturas se corresponde coa existenza dun recinto fortificado, defendido por un foxo perimetral, de grande monumentalidade no SE e de menor porte no extremo NW da croa do Castro Grande. Nun momento posterior, colapsadas as foxas, éstas son seladas por un nivel de ocupación (UENEI02032) de terra marrón escura que se estende por toda a zona. Esta segunda fase, adscribible a un momento avanzado da Fase II, é anterior a reforma construtiva deste espazo fortificado, materializa-

Figura 5: Situación do punto no que se atopou o anaco de aríbalos, durante os traballos de escavación previos á restitución do muro de contención.

da no erguemento posterior do parapeto (UENI02003) e maila construcción dunha nova entrada.

Todo este proceso reflíctese moi ben na secuencia estratigráfica amosada na figura 6. O nivel de ocupación UENEI02032, sobre o que se constrúe o parapeto (UENEI02003), o muro de contención (UENEI02004) e un aliñamento de calzos de poste, presenta como materiais asociados máis significativos anacos de muíños barquiformes de granito, fragmentos cerámicos correspondentes a ólas e xerras Toralla, unha agulla de bronce (posiblemente pertencente a unha fíbula), un colgante bipenne moi deteriorado (documentado en 2003) e un alfinete de punta enroglada (recolleito en 2004).

Na campaña 2007, co gallo de levar a cabo a consolidación e presentación ao público do sector 02, procedeuse á limpeza total desta zona e ao remate da escavación de dúas foxas que quedaran pendentes da campaña 2006. Pola súa vez, esta actuación conlevou a escavación do tramo de muro de contención do parapeto (UENEI02004) que quedara pendente do ano pasado, localizándose a fiada horixi-

Figura 6: Secuencia estratigráfica: Nivel de ocupación (UENEI02032) que selaba as foxas, muro de contención (UENEI02004) e parapeto (UENEI02003).

nal que conformaba o alicerce da estrutura, erguida sobre o nivel prerromano UENEI02032 que selaba o conxunto de foxas. Formando parte deste depósito, na UR 1623, foi localizado o anaco de aríbalos⁶ púnico PZNEI05/v000001.

O OBXECTO NO SEU CONTEXTO HISTÓRICO: O COMERCIO PÚNICO NO NW.

Este minúsculo anaco, documentado no nivel prerromano do recinto superior do Castro Grande, pode identificarse coma un fragmento dun *aryballos* ou *amporiskos*, realizado en pasta vítrea sobre un núcleo de area ou arxila. A peza pode encadrarse entre os séculos VI-IV a. C. e chegaría ao NW como conse-

⁶ Atopado o 2 de agosto de 2007, a súa posición foi tomada con estación total, sendo as súas coordenadas: X 513059.097, Y 4723684.517 e Z 19.063.

cuencia do primeiro grande episodio comercial entre pobos mediterráneos e mailas comunidades castrexas. Os aryballooi de pasta vítreia formaban parte do elenco de obxectos intercambiados entre fenicios e indíxenas da costa peninsular dende os primeiros momentos da chegada dos mercaderes semitas (Pellicer 2000: 97).

Este fragmento é a cuarta peza destas características aparecida no NW hispánico⁷ despois das de Cale (Morro da Sé, en Porto), Castro das Ermidas (Vila Nova de Familiçao) (Tavares et al. 2001) e, o xa mítico *aryballos fenicio* aparecido no Castro Pequeno de Neixón. Ademais destas pezas documentadas no NW, existen paralelos en toda a Península cunha ampla cronoloxía que arrinca no século VI a.C. e chega ao século II a.C.; así podemos cita-los exemplos de Morro de Mezquitilla (Schubart 2006), Ibiza (Fernández. 1992), a necrópole de El Cigarralejo (Murcia) (Cuadrado 1987), Cerro da Rocha Branca (Silves, Portugal), Gaio (Silves, Portugal), Alcácer do Sal, Castro Verde (Algarve) ou o Crasto de Tavarede (Figueira da Foz) (Arruda 2002).

Neste contexto xeral, o anaco de aríbalos documentado na campaña de 2007 no Castro Grande de Neixón non é un obxecto aillado, xa que vén completar un conxunto de produtos que, dende o ano 2003, teñen ido aparecendo nos traballos executados, tanto nas foxas coma no foxo, tais como ánforas T.12.1.1.1. (*Mañá-Pascual A4*), pratos de bordo pintado, xerras relacionables coa forma Eb.64 [fig. 8; PZNEI04/a1619], *askós* de procedencia ebusitana ou gadirita [fig. 9; PZNEI03/a1565] (Ayán et al. 2007: 193-5). Atendendo aos citados materiais, pódese afirmar que o Castro de Neixón Grande estaría imbricado plenamente nos circuítos comerciais atlántico-mediterráneos a partires do século IV a.C., momento no que o Círculo do Estreito monopolizaría as rutas da fachada atlántica, concretamente os mercaderes gadiritas. Dicimos *imbricado plenamente* posto que non só se documentan materiais de orixe mediterránea, senón que existen unha serie de produtos de factura *indíxena* que imitan producións púnicas [fig. 8: PZNEI04/a1625; fig. 9: fot.]. Este sería o resultado dunha relación dialéctica entre o dador e o receptor mediante procesos de selección e contextualización de formas e significados (Vives-Ferrandiz: 2005: 46).

---

⁷ Habería que engadir un vidro púnico monocromo atopado no castro d'O Achadizo (Boiro, A Coruña), aínda non publicado (Concheiro 2007). Asemade, cómpre cita-la fusaiola en vidro polícremo feito polo mesmo procedemento que os ayballooi/amphoriskoi (“core-sand glass”) recolleita en Naveiro e Senén 1987: 68, fot. 10.

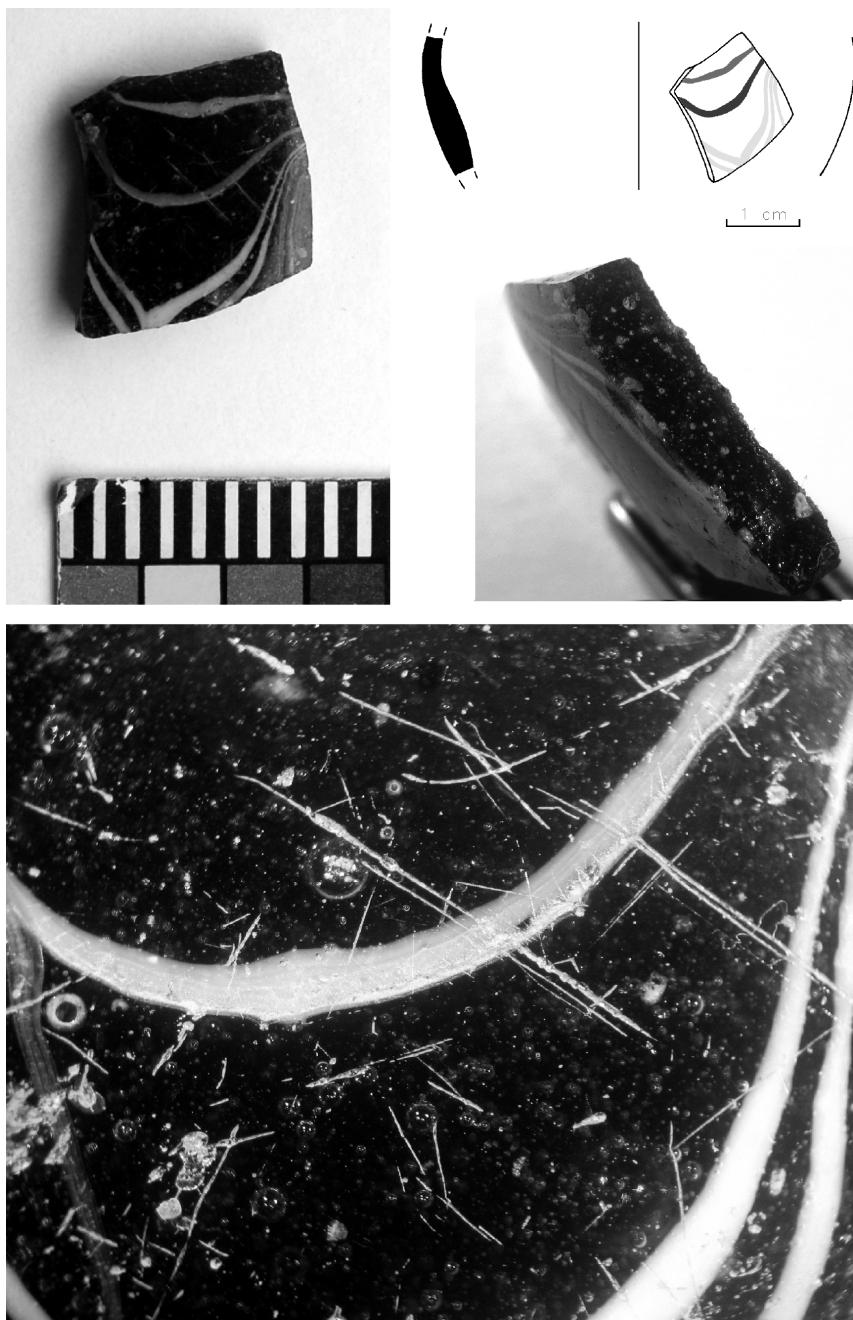

Figura 7: Fotografía cenital, debuxo da peza PZNEI05/v000001 e detalles obtidos con lupa binocular de 50x.

As últimas intervencións arqueolóxicas levadas a cabo en diferentes asentamentos castrexos da costa galega como Castro da Punta do Muíño de Vento (Suárez Otero 2004), Montealegre (Aboal e Castro 2006), Facho de Donón (Schattner et al. 2006) ou o xacemento que nos centra (Ayán 2005) e a revisión de materiais procedentes de antigas escavacións (Santa Trega, Castro de Vigo, Troña, A Lanzada ou Alobre) (González Ruibal 2006-2007: 262-9) están contribuíndo a integrar o, até agora esquencido e marxinal, NW peninsular dentro dos “circuítos comerciais” que unían Atlántico e Mediterráneo, posibilitando o establecemento de diferentes fases ou etapas (González Ruibal et al. 2007: 43), entre as que empeza a sobresair a que aquí nos centra, a fase do Comercio Púnico que se desenvolve entre os séculos IV e II a.C.

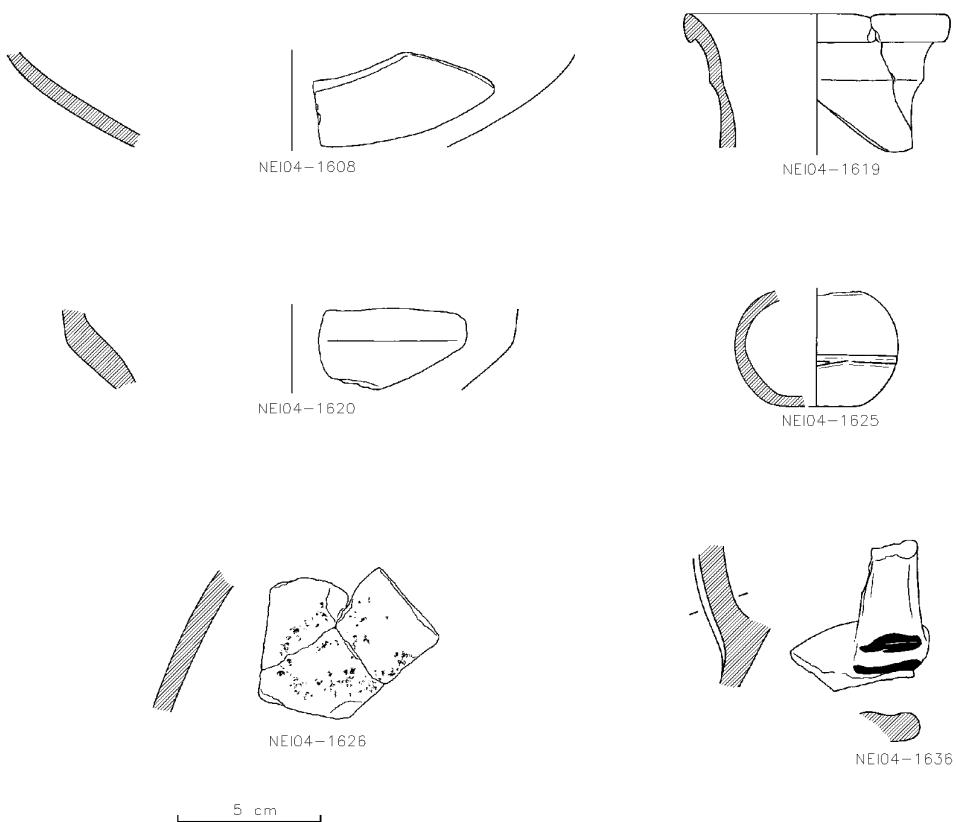

Figura 8: Outros materiais púnicos e de imitación atopados nas foxas do recinto superior do Castro Grande de Neixón.

Trala Primeira Guerra Púnica (264-241 A.C.), a perda de territorios como Sicilia ou Córcega e a irrupción de Roma coma nova potencia dominante, obrigará aos mercaderes púnicos a buscar novos ámbitos nos que poder abastecerse de materias primas (especialmente de sal, cereais e metais) a cambio das súas producións (López Castro 1995; 2001). Nesa búsqueda, será cando se establezan de xeito case permanente as rutas “comerciais” que traerán ao NW un cada vez máis abundante número de materiais e obxectos de procedencia mediterránea. Trasladarase ás costas galegas o esquema de comercio prerromano que funcionaba en Levante durante a fase de colonización fenicia no século VIII A.C. e así desde Gadira, redistribuiránse materiais de diversa orixe, non só gadiritas, senón tamén ebusitanos ou cartaxineses. Implantarase, pois, un comercio a longa distancia da man de mercaderes profesionais, dependentes tanto de grupos mercantís fortes como, directamente, do templo de Melqart.

Este primeiro grande episodio de contactos atlántico-mediterráneos, centrarse na franxa costeira de xeito case exclusivo, xa que é a estes puntos a onde chegan os produtos directamente, onde se negocia tanto coas mercadorías como cos significados das importacións (González Ruibal 2004: 40).

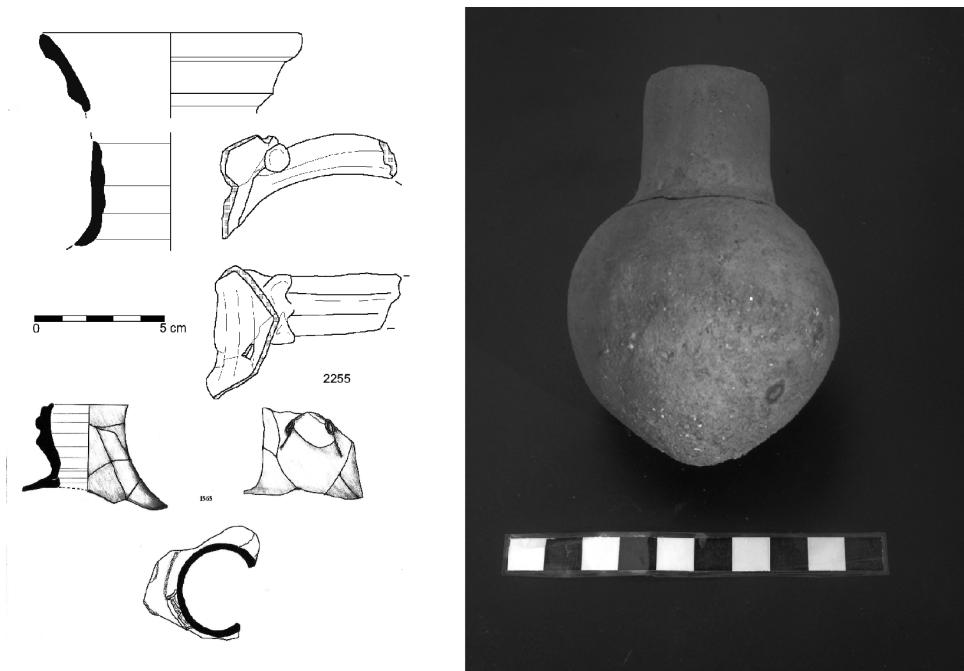

Figura 9: Materiais púnicos e de imitación representativos do foxo que cingue polo SE o recinto superior do Castro Grande de Neixón.

O OBXECTO NO SEU CONTEXTO SOCIAL: NEIXÓN COMO ESPAZO DE INTERACCIÓN E ESCENARIO DE CONSTRUCCIÓN DA IDENTIDADE.

Como vimos no comezo deste texto, o impacto mediterráneo na cultura material castrexa vén sendo unha variable tida moi en conta nas últimas decádas pola investigación protohistórica galega. A día de hoxe, novas escavacións ilustran mellor ese proceso de intercambio e contacto comercial entre as comunidades das Rías Baixas e os mercaderes púnicos. Como teñen sintetizado X. Carballo e A. González (2003: 47): “*Fora dos produtos alóctonos que chegan ás costas galegas (tamén ás do norte de Portugal) a través de comerciantes ibero-púnicos, é de subliñar que esos contactos co mundo mediterráneo deixan unha forte pegada nas producións locais. As influencias pódense detectar na xoiería, nas técnicas e formas cerámicas, na arte en pedra, e na introdución de novos instrumentos e tecnoloxías, como pode ser o muíño xiratorio –que hoxe sabemos anterior á presenza romana na zona. Pero, os influxos mediterráneos tiñeron que alcanzar por forza unha dimensión inmaterial e ideolóxica, non en van se deberon erguir os posibles lugares de culto púnicos localizados nos castros da Punta do Muíño e da illa de Toralla [...] no interior dos poboados e cohabitando coas arquitecturas e formas de vida locais*”. Efectivamente, este proceso de intercambio non se reduce á exportación de recursos metálicos, á importación de manufacturas alóctonas, a unha patente influencia de motivos mediterráneos na orfebrería castrexa (Ladra, 1999: 154) ou na cerámica estampillada (Rey 1992), senón que tivo tamén a súa incidencia no eido das ideas e da reproducción desa cultura material. As comunidades locais non foron simples receptoras pasivas de artefactos e ideas, subsumidas en relacións asimétricas de intercambio, nas que produtos manufacturados de certo “exotismo” eran recibidos a cambio de materias primas non tratadas, especialmente metais no caso do NW (Molina 1997). As élites adoptan as importacións no contexto dun intercambio de bens de prestixio, dotándoas duns novos significados baixo o seu propio código de consumo (Díaz-Santana 1999: 137).

Este intercambio de produtos e ideas levaríase a cabo en centros redistribuidores, algúns deles empregado como “*comunidades de paso*”, caso de A Lanzada (Sanxenxo), puntos nos que os elementos púnicos mantiñan contacto directo con elementos *indíxenas* (González Ruibal 2006: 143-4). Cremos que contamos con bastantes datos para defende-la natureza de Neixón coma un destes centros redistribuidores que viría sendo toda unha escenografía arquitectónica na que se renegociou a identidade a través da cultura material (González et al. 2008). A ritualización dese espazo entre os séculos IV-III a. C. deu lugar a unha serie de *depósitos estruturados* nas foxas e no foxo vencellados ao acceso SE do recin-

to superior do Castro Grande. Formando parte deles atopamos imitacións castrexas de artefactos púnicos, cerámicas de importación e mesmo produtos de prestixio como este aríbalos que presentamos. Neste caso estamos perante un ben de prestixio por unha doble razón; por unha banda, o exotismo (materia prima e acabado) da propia peza, feito que xa de por si resultaría de sumo valor para as elites castrexas e, por outra banda, o seu contido, aceites ou esencias empregados en prácticas rituais polo momento desconecidas. Por outra banda, a aparición dun contedor realizado en pasta vítreas por artesáns mediterráneos extra-peninsulares (pode proceder de obradoiros cartaxineses ou tratarse de pezas de orixe grega comercializadas por elementos púnicos⁸) pon de manifesto a importancia de extensas redes de intercambio que continúan unha longa tradición de contactos interrexionais entre o Mediterráneo e mailo NW peninsular iniciada xa na Idade do Bronce (Ruiz-Gálvez 1995; Fábregas e Ruiz 1997: 206), redes polas que ademais de obxectos circularían ideas que pasenxamente serán asumidas polas elites locais controladoras deses intercambios ao longo da 2ª Idade do Ferro.

AGRADECIMENTOS

A Anxo Rodríguez Paz e Yolanda Porto Tenreiro, debuxante e restauradora do Laboratorio de Arqueoloxía do IEGPS (CSIC-XuGa).

BIBLIOGRAFÍA

- ABOAL FERNÁNDEZ, R. e CASTRO HIERRO, V. (coord.), 2006: *O Castro de Montealegre (Moaña, Pontevedra)*, Serie Keltia, 37, Noia.
- ACUÑA CASTROVIEJO, F., 1976: “Excavaciones en el castro de O Neixón. Campaña de 1973”, *Noticiario Arqueológico Hispánico. Prehistoria* 5: 325-30, Madrid.
- ACUÑA CASTROVIEJO, F., 1977: “Panorama de la Cultura Castrexa en el NO de la Península Ibérica”, *Bracara Augusta* XXXI: 235-53, Braga.
- ACUÑA CASTROVIEJO, F., 2007: “As escavacións arqueolóxicas nos castros de Neixón durante o século XX”. Ponencia impartida no *I Encontro Arqueolóxico de Barbanza (Centro Arqueolóxico de Barbanza* (Neixón, 24-25 de febreiro de 2007). Inédita.

---

⁸ M. L. Uberti fala da insecuridade respecto aos lugares de fabricación das vasillas de pasta vítreas: “One of the problems of ‘Phoenician glass’ is always establishing when and from where glassware was imported” (Uberti 1988: 549).

- APPADURAI, A., 1988: *The social life of things: Commodities in cultural perspective*, Cambridge.
- ARRUDA, A.M., 2002: *Fenicios y mundo indígena en el centro de Portugal (siglos VIII-VI a.C.). Cuadernos de Arqueología Mediterránea 5-6*, Barcelona.
- AYÁN VILA, X. M. (coord.) 2005: *Os Castros de Neixón (Boiro, A Coruña)*, Serie Keltia 30, Noia.
- AYÁN VILA, X. M., 2005a: “Arqueoloxía de Os Castros de Neixón: revisión crítica dun mito historiográfico”, en Ayán Vila, X. M. (coord.), *Os Castros de Neixón (Boiro, A Coruña)*: 53-89, Serie Keltia 30, Noia.
- AYÁN VILA, X. M., 2008: “Neixón 1925: a prol da recuperación da memoria histórica da Arqueoloxía galega”. Ponencia presentada no *II Encontro Arqueolóxico de Barbanza* [Disponible en formato PDF en www.neixon.blogspot.com].
- AYÁN VILA, X. M. e ARIZAGA CASTRO, Á., 2005: Os Castros de Neixón como espazo simbólico na paisaxe rural tradicional (notas etnográficas e reflexións sociais), en Ayán Vila, X. M. (coord.), *Os Castros de Neixón (Boiro, A Coruña)*: 291-327, Serie Keltia 30, Noia.
- AYÁN VILA, X. M. e PARCERO OUBIÑA, C., (e.p.): Almacenamiento, unidades domésticas y comunidades en el noroeste prerromano, Actas del Congreso Sistemas de Almacenamiento y conservación de alimentos entre los pueblos prerromanos peninsulares (Ciudad Real, 20-21 de noviembre de 2007), Ciudad Real [Artigo disponible en formato PDF no blog www.neixon.blogspot.com]
- AYÁN VILA, X. M., RODRÍGUEZ MARTÍNEZ, R. M., GONZÁLEZ RUIBAL, A., GONZÁLEZ PÉREZ, L., ARIZAGA CASTRO, Á e FRANCO FERNÁNDEZ, M. A., 2007: Un espacio monumental de la 2ª Edad del Hierro: el recinto superior del Castro Grande de Neixón (Boiro, A Coruña), En Fanjul Peraza, A. (coord.), *Estudios varios de Arqueología vaccea. A propósito de las excavaciones en los castros de Teverga (Asturias)*: 189-209, Teverga.
- BOURDIEU, P., 1977: *Outline of a Theory of Practice*, Cambridge.
- CALO LOURIDO, F., 1993: *A Cultura Castrexa*, Porto.
- CARBALLO ARCEO, L. X., 1987: *Castro da Forca. Campaña de 1984. Arqueoloxía/Memorias*, A Coruña.
- CINTAS, P., 1950: *Cerámique penique*, París.
- COMENDADOR REY, B., 2008: *Tesoros encerrados en vitrinas*. Entrada no blog www.pasadoreci-clado.com (martes 22 de xaneiro de 2008).
- CONCHEIRO COELLO, Á., 2007: “Escavacións arqueolóxicas no castro d’O Achadizo (Boiro, A Coruña”, ponencia impartida no *I Encontro Arqueolóxico de Barbanza* (Neixón, 24-25 de febreiro de 2007). Inédita.
- COSTA, B. E. e FERNÁNDEZ, J.H., 2001: “De la mar y de la tierra: producciones y productos fenicio-púnicos”, En *XV Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Eivissa, 2000)*. Ibiza.
- CUADRADO DÍAZ, E., 1987: *La necrópolis ibérica de “El Cigarrallejo” (Mula. Murcia)*, Madrid.
- DOMÍNGUEZ PÉREZ, J.C., 2005: “Materiales púnico-gaditanos en los confines del Extremo Occidente atlántico”. *Antiquitas* 17: 5-11.
- DÍAZ SANTANA, B., 1999: “Contactos precoloniales durante el Bronce Final en el Occidente peninsular: el papel activo de las comunidades indígenas”, *Gallaecia* 18: 137-55, Sada.

- FÁBREGAS VALCARCE, R. e RUÍZ-GÁLVEZ PRIEGO, M. L., 1997: "El Noroeste de la Península Ibérica en el III^{er} y IIº Milenarios: propuestas para una síntesis". *Saguntum* 30: 191-216. Sagunto.
- FERNÁNDEZ, J.H., 1992: *Excavaciones en la necrópolis de Puig des Molins (Eivissa): las campañas de D Carlos Román Ferrer, 1921-1929*, Palma de Mallorca.
- GOMES, M. V., 1993: "O establecimento fenicio-púnico do cerro da Rocha Branca (Silves), Os Fenicios no Território Portugues", *Estudos Orientais* 4: 73-107, Lisboa
- GONZÁLEZ GARCÍA, A., 2007: "Celtismo e Historiografía en Galicia: en busca de los celtas perdidos", en González García, F.J. (Coord.), *Los pueblos de la Galicia Céltica*: 9-130, Madrid.
- GONZÁLEZ RUIBAL, G., 2004: "Facing two seas: Mediterranean and Atlantic contacts in the North-West of Iberia in the first millennium BC", *Oxford Journal of Archaeology* 23 (3): 287-317, Oxford.
- GONZÁLEZ RUIBAL, G., 2004a: "Un askós ibicenco en Galicia: notas sobre el carácter del comercio púnico en el Noroeste de la Península Ibérica", *Complutum*, 15: 33-43. Madrid.
- GONZÁLEZ RUIBAL, A., 2006: Past the Last Outpost: Punic Merchants in the Atlantic Ocean (5th-1st centuries BC), *Journal of Mediterranean Archaeology*, 19(1): 121-50.
- GONZÁLEZ RUIBAL, A., 2006-2007: *Galaicos: Poder y comunidad en el Noroeste de la Península Ibérica (1200 a. C.-50 d. C.)*, Brigantium 18-19, A Coruña, 2 vols.
- GONZÁLEZ RUIBAL, A., RODRÍGUEZ MARTÍNEZ, R., ABOAL FERNÁNDEZ, R. e CASTRO HIERRO, V., 2007: "Comercio mediterráneo en el Castro de Montealegre (Pontevedra, Galicia). Siglo II A.C.-Inicios I D.C.", *Archivo Español de Arqueología* 80: 43-74. Madrid.
- GONZÁLEZ RUIBAL, A., AYÁN VILA, X.M. e RODRÍGUEZ MARTÍNEZ, R., 2008: "Encounters in the ditch: ritual and the middle ground in an Iron Age hillfort in Galicia". Comunicación presentada no XVII Congreso da Asociación Internacional de Arqueoloxía Clásica (Roma, 22-26 de setembro de 2008). [Disponible en formato PDF en www.neixon.blogspot.com].
- GONZÁLEZ VEIGA, M., CRIADO BOADO, F., OTERO VILARIÑO, C. e AYÁN VILA, X.M., 2007: "El futuro de la cultura científica: de la difusión a la recepción". Comunicación presentada no IV Congreso de Comunicación Social de la Ciencia. *Cultura Científica y Cultura Democrática* (CSIC Madrid, 21-23 de noviembre de 2007). Inédita.
- LADRA FERNÁNDEZ, X. L., 1999: "Análisis ponderal de los torques castreños", *Complutum* 10: 143-56, Madrid.
- LÓPEZ CASTRO, J.L., 1995: *Hispania Poena: Los fenicios en la Hispania romana (206 a. C.-96 d. C.)*, Barcelona.
- LÓPEZ CASTRO, J.L. (ed.), 2001: *Colonos y comerciantes en el Occidente Mediterráneo*, Almería.
- MALUQUER DE MOTES, J., 1975: « La Edad del Bronce en el NW hispánico », en *Primeras Jornadas de Metodología Aplicada a las Ciencias Históricas I* (Santiago 1973): 129-46, Santiago.
- MARÍN SUÁREZ, C., 2005: *Astures y Asturianos. Historiografía de la Edad del Hierro en Asturias*, Serie Keltia, 27, Noia.
- MAYA GONZÁLEZ, J.L e CUESTA TORIBIO, F. (eds), 2001: *El Castro de la Campa de Torres: período prerromano*, Gijón.

- MEZQUIDA ORTI, A., 2002: *La forma Eb. 64/65 de la cerámica púnico-ebusitana*, Eivissa.
- MOLINA VIDAL, J., 1997: *La dinámica comercial romana entre Italia e Hispania Citerior*, Alicante.
- NAVEIRO LÓPEZ, J., 1991: *El comercio antiguo en el NW Peninsular. Lectura Histórica del Registro Arqueológico*. Monografías Urxentes do Museu, 5. Sada: Ediciós do Castro.
- NAVEIRO LÓPEZ, J. e SENÉN, F., 1987: "Introducción ao estudo da industria do tecido na cultura castrexa: as fusaiolas", *Gallaecia* 9-10: 61-96, Sada.
- PELLICER CATALÁN, M., 2000: "El proceso orientalizante en el occidente ibérico", *Huelva Arqueológica* 16: 89-134, Huelva.
- PEÑA SANTOS, A. de la, 2003: *Prehistoria, castrexo e primeira romanización*, Vigo.
- PIMENTA, J, CALADO, M e LEITAO, M. 2005. "Novos dados sobre a ocupación pré-romana da cidade de Lisboa: as ánforas da sondagem nº2 da Rua de São João da Praça", *Revista Portuguesa de Arqueologia* 8.2: 313-334. Lisboa.
- RAMÓN TORRES, J., 1991: *Las ánforas púnicas de Ibiza*, M.A.I., 23, Barcelona.
- RAMÓN TORRES, J. 2007. *Excavaciones arqueológicas en el asentamiento fenicio de Sa Calleta (Ibiza)*. Cuadernos de Arqueología Mediterránea, 16, Barcelona.
- REY CASTIÑEIRA, J., 1992: *Yacimientos castreños de la Vertiente Atlántica: análisis de la cerámica indígena*. Tese de Doutoramento inédita publicada en microficha (nº 185). Servicio de Publicacións e Intercambio Científico, Universidade de Santiago de Compostela.
- ROMERO MASÍA, A. M., 1976, *El hábitat castreño. Asentamientos y Arquitectura de los castros del N.O. Peninsular*, Santiago.
- RUÍZ-GÁLVEZ PRIEGO, M. L., 1995: "Depósitos del Bronce Final: ¿Sagrado o profano? ¿sagrado y, a la vez, profano?", en *Ritos de paso y puntos de paso. La Ría de Huelva en el mundo del Bronce Final europeo. Complutum Extra*, 5: 21-32, Madrid.
- SCHATTNER, Th. G., SUÁREZ OTERO, J. e KOCH, M., 2006: "Monte do Facho 2004. Bericht über die Ausgrabungen im Heiligtum des Berobreus", *Madrider Mitteilungen*, 47: 169-92, Madrid.
- SCHUBART, H., 2006: *Morro de Mezquitilla. El asentamiento fenicio-púnico en la desembocadura del río Algarrobo, Anejos de la Revista Mainake* 1, Málaga.
- SUÁREZ OTERO, X., 2004: "Cipo de Toralla e posible altar púnico de Alcabre", en Singul, F. e Suárez, X. (eds.), *Até o confín do Mundo. Diálogos entre Santiago e o Mar*: 40, Vigo.
- SUÁREZ OTERO, J e FARIÑA BUSTO, F., 1990: A Lanzada (Sanxenxo, Pontevedra), definición e interpretación de un yacimiento castreño atípico. Apuntes para un estudio de los intercambios protohistóricos en la costa atlántica peninsular", *Madrider Mitteilungen*, 31: 309-337, Madrid.
- TAVARES, A. A, TAVARES, M. J e CARDOSO, J. L., 2001: *Os Púnicos no Extremo Occidente. Actas do coloquio Internacional (Lisboa 27 e 28 de outubro de 2000)*, Lisboa.
- TRONCOSO, J.S., VÁZQUEZ VARELA, J.M. e URGORRI, V., 1995-1996: "La malacofauna en la alimentación de la cultura castreña de la Edad del Hierro de Galicia (NO. de España)", *Brigan-tium*, 9: 107-114, A Coruña.
- UBERTI, M.L., 1988: "Glass", en S. Moscati (ed.): *The Phoenicians*, Venecia.

- VÁZQUEZ VARELA, J.M., URGORRI, V. e TRONCOSO, J.M., 1993. "El marisqueo en la cultura castreña de Galicia", en *Galicia: da Romanidade a xermanización. Problemas históricos e culturais*: 101-112, Noia.
- VEGAS, M., 2002: *Cartago fenicio-púnica: las excavaciones alemanas en Cartago 1975-1997. Cuadernos de Arqueología Mediterránea*. 4, Barcelona.
- VIVES-FERRÁNDIZ SÁNCHEZ, J. 2005. *Negociando encuentros. Situaciones coloniales e intercambios en la costa oriental de la Península Ibérica (ss. VIII-VI a.C.). Cuadernos de Arqueología Mediterránea*, 12, Barcelona.
- VV.AA., 1994: *Cartago, Gadir, Ebusus y la influencia púnica en los territorios hispanos. VIII Jornadas de Arqueología Fenicio-Púnica (Ibiza 1993)*, Palma de Mallorca.